

مجموعہ معارفِ اسلامیہ بنیادین علوم انسانی اسلامی

تالیف:

دکتر حسن بشیر

خبر؛ تحلیل شبکه‌ای و تحلیل گفتمان

دکتر حسن بشیر و همکاران

ناشر: دانشگاه امام صادق علیه السلام

ویرایش ادبی: روح الله فیض الهی

طرح جلد: گلناز حسامی

شمارگان: ۱۰۰۰

چاپ اول: ۱۳۸۹

چاپ و صحافی: زلال کوثر

قیمت: ۷۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۷۴-۵۰-۰

ISBN: 978-600-5574-50-0

حق چاپ و نشر و نسخه‌برداری دیجیتال محفوظ است.

تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه السلام، ص. پ. ۱۵۹-۱۴۶۵۵ تلفن: ۸۸۳۷۰۱۴۲

سرشناسه	: بشیر، حسن، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: خبر؛ تحلیل شبکه‌ای و تحلیل گفتمان / حسن بشیر.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	: ۳۳۴ ص.: جدول.
شابک	: ۹۷۴-۶۰۰-۵۵۷۴-۵۰-۰ ریال ۷۵۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۶۴ - ۶۵.
عنوان دیگر	: تحلیل شبکه‌ای و تحلیل گفتمان.
موضوع	: روزنامه‌نگاری
موضوع	: خبرنگاران و خبرنگاری
موضوع	: خبرگزاریها
شناسه افزوده	: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره	: ۱۳۸۹ ب خ ۷۷۵/۴ PN
رده بندی دیویی	: ۰۷۰/۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۷۴۴۵۱۲

فهرست مطالب

۱۱	سخن ناشر
۱۳	مقدمه
۱۹	فصل ۱. خبر در چارچوب مطالعات میان رشته‌ای
۱۹	مقدمه
۲۳	امکان سنجی مطالعات میان رشته‌ای
۲۹	اهمیت خبر در مطالعات میان رشته‌ای
۳۱	جمع‌بندی
۳۳	فصل ۲. مفهوم‌شناسی و اهمیت خبر در حوزه ارتباطات
۳۳	مقدمه
۳۳	چیستی خبر
۳۵	تعاریف خبر
۴۳	اهمیت خبر در حوزه ارتباطات
۴۴	خبر به مثابه اطلاع‌رسانی
۴۸	گوناگونی حوزه‌های خبر
۴۸	اول- خبر عام و خبر خاص
۴۸	دوم- خبر ملی و خبر بین‌المللی
۴۹	سوم- خبر مثبت و خبر منفی
۵۰	چهار- خبر غیر محرمانه و خبر محرمانه
۵۰	پنجم- خبر سخت و خبر نرم

۵۱ ششم - پوشش خبری و جریان‌سازی خبری
۵۲ تحولات گفتمانی و تکنولوژیکی خبر
۵۳ شخصی شدن اخبار
۵۳ مشارکتی شدن اخبار
۵۴ اجتماعی شدن اخبار
۵۵ آن لاین شدن اخبار
۵۵ جیبی شدن اخبار
۵۵ ارزش‌های خبری
۶۳ ارزش‌های هفتگانه خبر
۶۵ جمع‌بندی
۶۷ فصل ۳. خبرز دیدگاه قرآن کریم
۶۷ مقدمه
۶۸ مفاهیم مرکزی و پیرامونی خبر در قرآن کریم
۷۰ مفهوم‌شناسی خبر در قرآن کریم
۷۳ انواع پیام‌های خبری در قرآن کریم
۷۴ اخبار زمان محور در قرآن کریم
۷۵ محتوای پیام‌های خبری قرآن کریم
۷۷ ارزش‌های خبری از دیدگاه قرآن کریم
۱۱۲ جمع‌بندی
۱۱۷ فصل ۴. خبرز دیدگاه روایات
۱۱۷ مقدمه
۱۱۸ معناشناسی روایت و خبر
۱۲۵ اهمیت «متن» در «خبر روایی»
۱۳۱ خبر متواتر و خبر واحد
۱۳۳ اهمیت «راوی» در «خبر روایی»
۱۳۵ «خبر روایی» و «خبر عادی»: مقایسه و تطبیق
۱۳۷ اخلاق خبر روایی

فهرست مطالب □ ۷

۱۴۹.....	جمع بندی
۱۵۰.....	مدل ارزش های خبری ایجابی در خبر روایی
۱۵۰.....	مدل ارزش های خبری سلبی در خبر روایی
۱۵۳.....	فصل ۵. اخلاق خبر در اسلام
۱۵۳.....	مقدمه
۱۵۵.....	چیستی اخلاق
۱۵۷.....	اخلاق رسانه ای
۱۶۰.....	اصول اخلاقی روزنامه نگاری و خبرنگاری
۱۶۴.....	حریم خصوصی و ارزش های سلبی خبر
۱۶۴.....	حریم خصوصی
۱۶۹.....	حریم خصوصی از دیدگاه اسلامی
۱۷۴.....	اخلاق فضیلت محور خبر در اسلام
۱۷۷.....	تعریف پیشنهادی خبر بر اساس اخلاق اسلامی
۱۸۶.....	اخلاق اسلامی پیام
۱۸۸.....	جمع بندی
۱۹۱.....	فصل ۶. آسیب شناسی خبر در اسلام
۱۹۱.....	مقدمه
۱۹۲.....	آسیب شناسی تعاریف خبر: مطالعه معناشناسانه
۱۹۵.....	آسیب شناسی ارزش های خبری: مطالعه معناشناسانه
۱۹۹.....	حوزه های مهم آسیب های خبر
۲۰۶.....	نمونه هایی از شایعات در قرآن کریم
۲۲۵.....	جمع بندی
۲۲۹.....	نتیجه گیری
۲۴۹.....	منابع و مأخذ
۲۶۱.....	نمایه

فهرست جداول و نمودارها

«جداول»

- جدول شماره (۱) معناشناسی تعریف مطالعات میان رشته ای ۲۶
- جدول شماره (۲): جهت گیری ها و محورهای اخلاق رسانه ای ۱۶۳
- جدول شماره (۳): محورهای اساسی تعاریف خبر و جهت گیری های معنایی ۱۹۴
- جدول شماره (۴): ارزش های خبری طبق علوم ارتباطات و روزنامه نگاری ۱۹۵
- جدول شماره (۵): ارزش های ایجابی خبر قرآنی ۱۹۶
- جدول شماره (۶): تفاوت های ارزش های خبری ارتباطات و قرآنی ۱۹۷
- جدول شماره (۷): جهت گیری ها و محورهای اخلاق رسانه ای ۲۴۱
- جدول شماره (۸): محورهای اساسی تعاریف خبر و جهت گیری های معنایی ۲۴۳
- جدول شماره (۹): تفاوت های ارزش های خبری ارتباطات و قرآنی ۲۴۴

«نمودارها»

- نمودار شماره (۱): فرایند تولید تا مصرف خبر ۳۷
- نمودار شماره (۲): فرایند ارتباطی قرآن کریم ۶۹
- نمودار شماره (۳): کارکردهای قرآن کریم ۶۹
- نمودار شماره (۴): ویژگی های پیام خبری (نبأ) در قرآن کریم ۷۲
- نمودار شماره (۵): ویژگی های نیکوگویی خبر قرآنی ۸۰
- نمودار شماره (۶): فرایند خبرسازی ۹۱
- نمودار شماره (۷): فصیح گوئی و بلاغت محوری خبر ۹۴
- نمودار شماره (۸): مهمترین عناصر برجسته سازی خبر قرآنی ۹۶
- نمودار شماره (۹): جهت گیری های خبر قرآنی ۱۱۳
- نمودار شماره (۱۰): ارزش های ایجابی خبر قرآنی ۱۱۴

- نمودار شماره (۱۱): ارزش‌های سلبی خبر قرآنی..... ۱۱۵
- نمودار شماره (۱۲): مدل یاکیسون..... ۱۲۰
- نمودار شماره (۱۳): تولید و دریافت روایت (خبر روایی)..... ۱۲۱
- نمودار شماره (۱۴): سه منبع مهم روایی..... ۱۳۳
- نمودار شماره (۱۵): انواع راویان..... ۱۳۵
- نمودار شماره (۱۶): ارزش‌های خبری ایجابی در خبر روایی..... ۱۵۰
- نمودار شماره (۱۷): ارزش‌های خبری سلبی در خبر روایی..... ۱۵۱
- نمودار شماره (۱۸): عناصر اساسی خبر اسلامی..... ۱۸۶
- نمودار شماره (۱۹): طبقه‌بندی آفات زبان در تقابل با ارزش‌های ایجابی خبر..... ۲۰۳
- نمودار شماره (۲۰): فرایند تولید تا مصرف خبر..... ۲۳۲
- نمودار شماره (۲۱): ویژگی‌های پیام خبری (نبأ) در قرآن کریم..... ۲۳۵
- نمودار شماره (۲۲): جهت‌گیری‌های خبر قرآنی..... ۲۳۶
- نمودار شماره (۲۳): ارزش‌های ایجابی خبر قرآنی..... ۲۳۷
- نمودار شماره (۲۴): ارزش‌های سلبی خبر قرآنی..... ۲۳۸
- نمودار شماره (۲۵): ارزش‌های خبری ایجابی در خبر روایی..... ۲۳۹
- نمودار شماره (۲۶): ارزش‌های خبری سلبی در خبر روایی..... ۲۳۹
- نمودار شماره (۲۷): عناصر اساسی خبر اسلامی..... ۲۴۲
- نمودار شماره (۲۸): طبقه‌بندی آفات زبان در تقابل با ارزش‌های ایجابی خبر..... ۲۴۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
«الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ»
(قرآن کریم، سوره مبارکه الرحمن (۵۵)، آیات شریفه ۳-۱)

سخن ناشر

این واقعیت که علم ماهیتی توحیدی دارد آموزه ای سترگ برگرفته از کلام وحی می باشد، آنجا که خداوند متعال، بر «تعلیم» به مثابه «مقامی الوهی» — عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (قرآن کریم، سوره مبارکه العلق (۹۹)، آیه شریفه ۵) — و «علم» به مثابه «عطیه ای الهی» — وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (قرآن کریم، سوره مبارکه طه (۲۰)، آیه شریفه ۱۱۴) —، تأکید ورزیده و بدین ترتیب، اُفقِی تازه را در مسیر علم اندوزی مشخص می سازد که امروزه با عنوان کلان «علم دینی» از آن تعبیر می شود.

دانشگاه امام صادق علیه السلام حسب رسالت اولیه اش، تاکنون تلاش مستمر و گسترده ای را در دو حوزه تعلیم و تربیت، جهت عملیاتی نمودن این آرمان اصیل و کاربردی اسلام، به انجام رسانیده که ثمره آن، پرورش نسل تازه ای از فارغ التحصیلان و انتشار مجموعه ای ارزنده از آثار در حوزه علوم انسانی اسلامی می باشد. با اینحال، باید توجه داشت که عرصه علم و علم آموزی را حلاً و اندازه ای نیست و تلاش برای توسعه مرزهای دانش در افق اصول هنجاری دین، امری مستمر و بی انتها است.

بر این اساس، معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام همزمان با عملیاتی نمودن طرح‌های نخستین در زمینه طرح مباحث میان‌رشته‌ای با تأکید بر معارف اسلامی در حوزه علوم انسانی، اقدام به تدوین و اجرای طرح‌های تکمیلی‌ای نمود که سطح عالی‌تری از تولید دانش را در این خصوص دنبال می‌نماید. طرح تحقیق، تولید و انتشار مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی»، از جمله پروژه‌های راهبردی دانشگاه به شمار می‌آید که از نیمه دوم سال ۱۳۸۹ در دستور کار اداره کل پژوهش دانشگاه قرار گرفت و هم‌اکنون خرسند هستیم که ثمرات این جهاد علمی را می‌توانیم خدمت اساتید، دانشجویان و محققان ارجمند تقدیم نماییم.

مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی»، در پی آن است تا عمده‌ترین مفاهیم (درون‌دینی و برون‌دینی) را در این حوزه، به بحث، بررسی و تحلیل گذارد؛ و در این خصوص از همیاری تمامی کارشناسان برجسته و آگاه به علوم انسانی اسلامی استقبال به عمل می‌آورد. در این طرح، مفاهیم با تأکید بر اصول دینی و در چارچوب گفتمان «اسلامی» مورد بررسی قرار گرفته و سعی می‌شود تا در قالب الگویی واحد، مبانی و اصول مورد نظر و نحوه کاربرست آنها برای مخاطبان تبیین شود.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام، ضمن درخواست از تمامی پژوهشگران متعهد و آگاه برای همکاری با دانشگاه، آمادگی خود را جهت دریافت نقدهای سازنده با هدف ارتقای متون منتشر شده در چاپ‌های بعدی اعلام می‌دارد. امید آن که شاهد تقویت و گسترش هر چه بیشتر ایده «علم دینی» در آینده نزدیک باشیم.

و لله الحمد

«أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ»

(قرآن کریم، سوره مبارکه الاعراف (۷). آیه شریفه ۵۴)

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام

مقدمه

در علوم ارتباطات «خبر» یک مفهوم بسیط و یک بعدی نیست. این ویژگی از آنجا ناشی می‌شود که تا کنون برای این مفهوم تعاریف متعددی ارائه شده است ولی هنوز بر روی یک تعریف واحدی توافق جمعی صورت نگرفته است. یکی از دلایل مهم این مساله، اصل پیچیدگی در انطباق خبر با واقعیت از یک سو و چگونگی انعکاس آن توسط افراد مختلف به دیگران از سوی دیگر است. در اینجا می‌توان تنوع و تعددهای بیشماری را در شیوه انعکاس و انتقال و برداشت و غیره داشت که خود بر پیچیدگی مساله به شدت می‌افزاید. «خبر» علاوه بر اینکه نوعی از اخبار و اطلاع‌رسانی درباره گذشته است، شیوه‌ای برای جهت‌دهی آینده نیز هست. «عبرت آموزی» از اخبار گذشتگان را در اینجا می‌توان نوعی جهت‌دهی خبری نسبت به آینده دانست. کتاب‌های آسمانی، به ویژه قرآن کریم، از اخبار گذشتگان به شدت استفاده کرده است و خبر قرآنی در حقیقت یک اطلاع‌رسانی وسیع در مورد گذشتگان است، که عمدتاً بر پایه «عبرت آموزی» استوار می‌باشد. از طرف دیگر، «در عصر کنونی، خبر، مهمترین پیام رسانه‌هاست. رسانه‌های نوین با ارائه اخبار متنوع و گسترده، تلاش می‌نمایند موجودیت خود را به عنوان رسانه برتر و موثرتر در جهان معاصر معرفی و تثبیت کنند. از جهتی دیگر، خبر رابطه انسان را با بسیاری از مقولات موجود در

زمینه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی، دینی و غیره تبیین می‌کند و جهت‌گیری‌های خاص ذهنی و عملی وی را متبلور می‌سازد. خبر، در حقیقت، عصاره پیام‌های انسان در حوزه‌های گوناگون ذهن و عمل است که به شکل‌های مختلف توسط رسانه‌های گروهی بویژه رسانه‌های نوین منتقل می‌گردد و نوعی از رابطه فردی و اجتماعی را در سطوح متفاوت به وجود می‌آورد.» (بشیر، ۱۳۸۹: ۹)

همچنین خبر، محصول سازندگان، انتقال‌دهندگان و تولیدکنندگان نهایی آن می‌باشند. سازندگان خبر، عوامل اصلی تکوین حادثه خبری است. این عوامل می‌توانند عوامل طبیعی یا انسانی یا هر دو با همدیگر باشند. انتقال‌دهندگان خبر نیز می‌تواند شامل افراد عادی یا خبرنگاران حرفه‌ای باشد. شیوه، محتوا و جهت‌گیری انعکاس خبر در این صورت می‌تواند بر مبنای نوع برداشت هر یک از افراد انتقال‌دهنده خبر، متنوع، متفاوت و متغایر باشد.

تولیدکنندگان نهایی خبر نیز، آنانی هستند که خبر را به صورت نهایی مورد بازبینی، دروازه بانی، و ساماندهی لازم برای انتشار نهایی آن می‌کنند. بنابراین می‌توان گفت که خبر نه تنها از منظر معنایی و انطباق با واقعیت می‌تواند به اشکال گوناگون مطرح گردد، بلکه از نظر اصل تحقق، چگونگی بازنمایی و بالاخره شیوه عرضه آن به دیگران نیز از خصلت چند بعدی برخوردار می‌باشد. از طرف دیگر، هدف از طرح خبر نیز می‌تواند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد. هدف طرح یک خبر می‌تواند حوزه‌های مختلفی از قبیل، اطلاع‌رسانی، اخطار، عبرت‌انگیزی، تهدید، ترغیب، تشویق، تهمت، افترا، تفتیش و غیبت را پوشش دهد. بنابراین خبر بر اساس هدف نیز می‌تواند معنای خاص خود را تداعی کند.

خبر با چنین رویکردی دارای نوعی از بار اخلاقی است که می‌توان آن را «اخلاق خبری» دانست. آیا هر خبر در هر موقعیت و زمانی می‌تواند بهر

شکلی که امکان‌پذیر است مطرح و منتشر شود؟ این سوال یک سوال جدی در حوزه اخلاق خبری است.

آیا اخلاق خبری فقط شامل انعکاس واقعیت از یک حادثه‌ای است که می‌تواند بار اطلاعاتی و خبری داشته باشد؟ یا اینکه این اخلاق می‌تواند شامل بسیاری از زمینه‌های دیگر نیز گردد که به مخاطبان و موقعیت‌های مختلف طرح خبر مرتبط می‌باشد؟ این مساله نیز از موارد حائز اهمیت در رابطه با اخلاق خبری است.

خبر از منظر مطالعات میان رشته‌ای نیز حائز اهمیت است. یکی از راههای مناسب برای تحقق مطالعات میان رشته‌ای، انتخاب مفاهیمی برای مطالعه است که بیش از مفاهیم دیگر بار میان رشته‌ای دارند. خبر از این خصلت میان رشته‌ای به شدت برخوردار می‌باشد. بهمین دلیل است که در اینجا این مفهوم مهم در علوم ارتباطات و نیز علوم اسلامی برای بررسی و مطالعه انتخاب شده است.

فهم علمی جنبه‌های مختلف خبر می‌تواند نه تنها ما را در فهم مطالعات میان رشته‌ای و امکان تحقق آنها مساعدت نماید، بلکه فراتر از آن می‌تواند دیدگاه اسلامی را در این زمینه مورد تاکید، تعمیق و گسترش دهد. این شیوه از مطالعه، قطعا در ایجاد فهمی اسلامی از علوم اجتماعی و نهایتا تبلور نوعی از دیدگاه اسلامی در این حوزه از مطالعات میان رشته‌ای کمک شایانی نماید. کتاب «خبر» از مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی» علاوه بر مقدمه و نهایتا جمع‌بندی و نتیجه‌گیری که در پایان کتاب آمده است، شامل پنج فصل اصلی به شرح ذیل می‌باشد:

فصل اول: با عنوان «خبر در چارچوب مطالعات میان رشته‌ای» در پی امکان‌سنجی مطالعات میان رشته‌ای درباره خبر و اطلاع‌رسانی است. در این فصل به تعاریف و حوزه‌های علمی مختلف مطالعات میان رشته‌ای و فرارشته‌ای اشاره شده و نهایتا تلاش شده است که در مورد مقوله خبر، امکان تحقق این مطالعات مورد سنجش قرار گیرند.

فصل دوم، تحت عنوان «مفهوم شناسی و اهمیت خبر در حوزه ارتباطات» در صدد ایجاد فهمی علمی و معناشناسانه از مفهوم خبر در حوزه ارتباطات بوده و در مورد چیستی خبر، معنا و تعاریف خبر، اهمیت خبر در اطلاع‌رسانی، گوناگونی حوزه‌های خبر، تحولات گفتمانی و تکنولوژیکی خبر و بالاخره ارزش‌های خبری بحث می‌کند.

فصل سوم، با عنوان «خبر از دیدگاه قرآن کریم» در صدد بررسی مفاهیم، رویکردها، معانی، محتوای خبری و ارزش‌های ایجابی و سلبی خبر در قرآن کریم است. درج آیات مختلف که حاکی از دیدگاه ارزشی قرآن کریم نسبت به خبر و اطلاع‌رسانی است به شکل تفصیلی در این فصل آمده است. فصل چهارم، با عنوان «خبر از دیدگاه روایات»، مباحث گوناگونی از قبیل: معناشناسی روایت و خبر، اهمیت متن در خبر روایی، خبر متواتر و خبر واحد، اهمیت راوی در خبر روایی، اخلاق خبر روایی، و نهایتاً ارزش‌های ایجابی و سلبی خبر روایی را مورد پوشش قرار داده است.

فصل پنجم، تحت عنوان «اخلاق خبر در اسلام» مباحث چیستی اخلاق، اخلاق رسانه‌ای، اصول اخلاقی روزنامه‌نگاری و خبرنگاری، حریم خصوصی و ارزش‌های سلبی خبر، حریم خصوصی از دیدگاه اسلامی، اخلاق فضیلت محور خبر در اسلام، تعریف پیشنهادی خبر از دیدگاه اسلامی، و بالاخره اخلاق اسلامی پیام مورد پوشش قرار گرفته است.

فصل ششم، با عنوان «آسیب‌شناسی خبر در اسلام» مباحث مربوط به آسیب‌شناسی خبر بطور کلی و از منظر اسلامی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. مباحث مهم این فصل شامل: آسیب‌شناسی تعاریف خبر: مطالعه معناشناسانه، آسیب‌شناسی ارزش‌های خبری: مطالعه معناشناسانه، مقایسه ارزش‌های خبری از منظر علوم ارتباطی و ارزش‌های قرآنی و اسلامی، حوزه‌های مهم آسیب‌های خبر از قبیل شایعه، خروج از وظایف شرعی، امپریالیسم خبری، فیلترهای خبری و غیره می‌باشد.

نتیجه‌گیری، شامل یک جمع‌بندی از کلیه فصول کتاب بوده که به شکل اختصار آمده است.

نگارنده امیدوار است که با گسترش مطالعات مربوط به مفاهیم مختلف ارتباطات از منظر علوم اسلامی و علوم انسانی و اجتماعی به شکل میان-رشته‌ای، بتوان در آینده نسبت این حوزه‌ها را با همدیگر سنجید و به یک فهم مشترک از مفاهیم مزبور دست یافت.

قطعا این مطالعات بدون همکاری و بصیرت علمی و اسلامی برادر فاضل و اندیشمند جناب آقای دکتر اصغر افتخاری، معاون محترم پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) که این رویکرد مطالعاتی را بنیانگذاری کرده‌اند، امکان‌پذیر نبود و بدینوسیله از ایشان کمال تشکر و سپاسگزاری دارم.

همچنین از کلیه همکاران گرامی در حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه که در ساماندهی این اثر و انتشار آن همکاری و مساعدت کرده‌اند تشکر می‌نمایم.

امیدوارم که این کتاب، همانند کتاب «تعزیه» که اولین کتاب از مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی» در حوزه ارتباطات بود، بتواند گامی موثر در فهم مطالعات میان رشته‌ای علوم ارتباطی و علوم اسلامی بردارد.

بدیهی است که نقد عالمانه و سازنده چنین آثاری نه تنها بر غنای آنها خواهد افزود، بلکه برکات آن شامل مطالعات بعدی خواهد شد که امیدوارم اندیشمندان این حوزه مطالعاتی در این زمینه همکاری و همفکری لازم را بنمایند.

دکتر حسن بشیر

عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

خبر در چارچوب مطالعات میان رشته‌ای

مقدمه

از لحظه اولیه خلقت انسان تاکنون، خبر، یا به عبارتی «پیام» یکی از ابزارهای بکارگرفته شده برای انتقال برداشت‌های انسان به دیگران درباره هر آنچه که در پیرامون و در دسترس وی می‌باشد، بوده است.

خبر، با تحولات ابزارهای رسانه‌ای، یا به طور کلی انتقال پیام و خبر، از مرحله شفاهی به مرحله دیجیتال و دنیای سایبر و ماهواره‌ها، که عصر اطلاعات^۱ را شکل داده است، متحول شده است. این تحول نه تنها در شیوه انتقال، بلکه در اصل محتوا، چگونگی شکل‌گیری محتوا، جهت‌گیری‌های آن، و بالاخره درجه تاثیرگذاری آن که می‌تواند از جنبه‌های مختلف از قبیل: اخلاق و شیوه‌های خلق خبر و غیره، انجام گرفته است.

خبر، تا به آنجا اهمیت پیدا کرده است که در عصر کنونی، می‌توان آن را مهمترین پیام رسانه‌ها دانست. بخش عمده این اهمیت ناشی از آن است که خبر، هم اکنون، رابطه انسان را با بسیاری از مقولات موجود در زمینه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی، دینی و غیره را به شکل جاری نه تنها تبیین بلکه با جهت‌گیری‌های خاص، ذهن و عمل وی را متبلور کرده و تحت تاثیر قرار داده است.

خبر در حوزه مطالعات اسلامی نیز مورد توجه بوده است. پیامبران به عبارتی خبررسانان و پیام‌آوران الهی هستند که از آن جهان برای انسان پیام خداوند را رسانده‌اند. این پیام، همچون پیام‌های کنونی رسانه‌ای که توسط انسان‌ها تولید می‌شوند، نیست، اما قطعاً همانند پیام‌ها و اخبار کنونی دارای محتوای خاص بوده که توسط شیوه‌های مختلف و با توجه به شرایط و موقعیت‌های گوناگون و نیز اخلاق حاکم بر تولید و توزیع خبر، انتقال می‌یافتند. به عبارت دیگر، خبر، در معنای اصطلاحی آن، و بطور عام، تفاوت اساسی در دوران‌های مختلف نداشته است، آنچه که آن را متمایز کرده است، شرایط رسانه‌ای هر دوره از حیات انسان و نیازهای واقعی و کاذب وی است که این ابزار مهم اطلاع‌رسانی را متحول کرده است.

از جهت دیگر، بحث‌های مربوط به خبرسازان، خبررسانان، پیام‌بران، پیام‌آوران، خبرگیران، خبردهندگان، پیام‌سازان، پیام‌نگهدارندگان و ... از منظر دینی نه تنها مورد توجه بوده، بلکه هم از دیدگاه تعاملی و هم از دیدگاه اخلاقی حائز اهمیت بوده و مطالب و رویکردهای مهمی در این زمینه مطرح شده است.

آنچه که در این کتاب مورد توجه است، مطالعه میان رشته‌ای خبر از منظر علوم ارتباطات و علوم اسلامی است. لذا بر هر دو حوزه علمی در این زمینه تأکید خواهد شد. البته بیش از هر چیز هدف این کتاب تأکید بر دیدگاه اسلام در مورد مقوله «خبر» است. از دیدگاه اسلامی «خبر» چیست؟ چه واژه‌ها و مفاهیمی از طرف اسلام در این زمینه مطرح شده‌اند؟ معنای این مفاهیم در این رابطه چیست؟ پیام و پیامبران چه رابطه‌ای با خبر از دیدگاه اسلامی دارند؟ قرآن کریم در مورد خبر چه دیدگاهی دارد؟ روایات در این زمینه چه می‌گویند؟ رابطه خبر با ارتباطات انسان چیست؟ چگونه خبر باعث تقویت یا تخریب ارتباطات از دیدگاه اسلامی می‌شود؟ اخلاق خبری از دیدگاه اسلام چیست؟ برخورد اسلام با اخبار نارسا، مذبذب، حرام، و غیره چیست؟ آیا می‌توان الگوی اسلامی خبر را به عنوان یکی از شیوه‌های

ارتباطات انسانی در عصر کنونی مطرح کرد؟ آیا اسلام در مورد خبررسانان (خبرنگاران) به عنوان رابطان میان خبر و شنوندگان خبر، دیدگاه خاصی دارد؟ و بسیاری دیگر از این پرسش‌های مهم که تلاش خواهد شد تا آنجا که ممکن است و امکان پژوهش وجود داشته باشد، مورد بحث و بررسی قرار گیرند.

همانگونه که تاکید گردید، یکی دیگر از اهداف مهم این کتاب، انجام یک مطالعه عمیق با توجه به رویکرد میان رشته‌ای علوم اجتماعی و علوم اسلامی در مورد مفهوم «خبر» است. مطالعات میان رشته‌ای در شرایط کنونی علمی، یک ضرورت، بلکه یک اجبار علمی برای دسترسی به معرفت عمیقتر، وسیعتر و دقیقتر در مورد مسائل مختلف جهان است. این ضرورت ناشی از آن است که الزامات جدید و نیازهای بشری آن چنان گسترش یافته و متنوع گردیده که دیگر نمی‌توان با یک رشته علمی خاصی همه مسائل مربوط به یک حوزه از حیات انسانی را حل و فصل نمود. بنابراین اجرای پژوهش‌های مساله محور، ترکیب فعالیت‌های پژوهشی، تحلیل ترکیبی داده‌ها و اطلاعات موجود در تخصص‌های مختلف و ارائه الگوها و علوم جدید ترکیبی و میان رشته‌ای یک موضوع اجتناب‌ناپذیر است. اکنون برای رسیدن به یک سطح مورد قبول در معرفت علمی، رشته‌های علوم مختلف نیازمند نوعی از تعامل بر مبنای رویکردهای مختلف و فعالیت‌های بالفعل و بالقوه‌ای هستند که آنها را از انزوا، انحصار طلبی و تقلیل‌گرایی برهاند و وارد صحنه‌های مختلف زندگی انسانی کند.

هم اکنون، تفکرات بین رشته‌ای به صورت بخشی مهم از پژوهش‌ها و فعالیت‌های آموزشی درآمده است. این موضوع به دلایل مختلف، با ساختار در حال تغییر و تحول علم در ارتباط است. واقعیت این است که اینک، بر خلاف سابق، دیگر مسائل جامعه در میدان فعالیت‌های رشته‌ای خاص و نیازها و علایق ابراز شده دانشجویان و کارفرمایان قرار نمی‌گیرد. (Feller, 2007)

امروزه مطالعات میان رشته‌ای میان مفاهیم اسلامی و علوم اجتماعی جدید، علیرغم همه تباین‌ها، تمایزها، تفاوت‌ها و اختلافات موجود میان این دو حوزه معرفتی در همه جوانب علمی و عملی، اما به دلیل اینکه علوم اجتماعی کنونی یک واقعیت انکار ناپذیر در پیشبرد اهداف مختلف حیات انسانی و تفسیر این حیات برای دستیابی به شیوه‌های مناسب‌تر زندگی در شرایط کنونی بشر حضور فعال و مداوم دارد، نیازمند یک فهم مناسب از یک طرف، و کشف زمینه‌های ممکن تعامل، تفاهم و تبادل علمی و عملی میان این دو حوزه مهم از طرف دیگر می‌باشد. بهر حال مفاهیم اسلامی، علوم اسلامی و دیدگاه‌ها و نظریه‌های مختلف اسلامی در حوزه‌های علمی در هر زمان نیازمند پاسخ‌گویی مناسب به رویکردهای انسانی در حوزه‌های مختلف حیات بوده و اگر تعامل معرفتی و فلسفی هم در این زمینه رخ ندهد، همین پاسخ‌گویی نیز نیازمند نوعی از تعامل اجرایی به مثابه، بازنگری دقیق در مفاهیم، نظریه‌ها و رویکردهای موجود برای دستیابی به راه‌حل‌های مناسب برای هدایت انسان به شکل صحیح می‌باشد.

همچنین ورود به حوزه‌های میان رشته‌ای علوم در این زمینه، نیازمند فهم دقیق از معنای تعامل میان رشته‌ای است. اگر تعامل میان حوزه‌های علمی انسانی، به معنای علوم تولید شده توسط انسان، امکان پذیر باشد، آیا این تعامل می‌تواند به حوزه‌های علوم دینی (در اینجا اسلامی) نیز سرایت کند؟ به عبارت دیگر، آیا تعامل میان رشته‌ای میان علوم اسلامی و علوم انسانی یا اجتماعی تولید شده توسط انسان امکان‌پذیر می‌باشد؟ این مساله یکی از مهمترین مسائل مطرح شده در این زمینه است که پاسخ مناسبی را می‌طلبد. در اینجا گرچه هدف این کتاب پاسخگویی کامل به این مساله مهم در تعامل علوم اسلامی و انسانی نیست، اما به دلیل اینکه رویکرد اتخاذ شده در این زمینه ناظر به امکان همین تعامل است، لذا باید تا اندازه‌ای که امکان بحث وجود دارد به این مساله توجه نمود.

امکان سنجی مطالعات میان رشته‌ای

یکی از راه‌های ممکن برای دست یابی به چنین فهمی از امکان مطالعه میان رشته‌ای، ارزیابی تعاریف و رویکردهای مفهومی موجود در رابطه با «مطالعات میان رشته‌ای»^۱ است. درک معنایی این تعاریف می‌تواند زمینه را برای دستیابی به فهم مناسب برای همکاری علمی مورد نظر فراهم سازد. قبل از طرح تعاریف مختلف و بررسی معناشناسانه آنها، لازم است اشاره شود که تولد مطالعات میان رشته‌ای بیشتر بر اساس یک نیاز علمی برای غنی‌سازی شناخت هر چه بیشتر درباره پدیده‌های حیات مطرح گردیده است. اصولاً «دروس و رشته‌های میان رشته‌ای در پاسخ‌گویی به گسترش تخصص‌ها و تلاش برای حل مسائل، از طریق اهمیت دادن به محور خدمات اجتماعی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، شکل گرفت. در اواخر قرن نوزدهم میلادی، خدمات اجتماعی دانشگاه‌ها، در کنار آموزش و پژوهش، به رسالت دانشگاه‌های برتر دنیا افزوده شد. در دهه ۱۹۶۰، رویکرد رشته‌های بین رشته‌ای در میان برنامه‌های درسی عمومی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شد. در دهه ۱۹۸۰، شورای ملی دانشجویان ممتاز، رویکرد میان رشته‌ای را به‌عنوان ابزاری برای برتری علمی مورد حمایت قرار داد. در دهه ۱۹۹۰ بسیاری از سازمان‌های آموزشی پیشرو در ایالات متحده از رویکرد بین رشته‌ای حمایت کردند و این امر به عنوان اصلی مهم و نیز جزء دروس اصلی پذیرفته شد.» (آراسته، ۱۳۸۸: ۲۷)

برای انجام مطالعات عمیق‌تر درباره مطالعات میان رشته‌ای باید سه اصطلاح معروف در این زمینه را مورد توجه داد که توسط سوزان من (۲۰۰۰) مطرح شده‌اند. این سه اصطلاح عبارتند از: «چند رشته‌ای»^۲، «میان رشته‌ای»^۳ و «فرارشته‌ای»^۴ است. (Man, 2000 به نقل از آراسته، ۱۳۸۸: ۲۷)

-
1. Multi-Disciplinary Studies
 2. Multidisciplinary
 3. Interdisciplinary or Cross-disciplinary
 4. Trans-disciplinary or Meta-disciplinary

اصطلاح چندرشته‌گی ناظر به این است که برای درک و حل یک مساله و یا یک مشکل، باید چند رشته علمی با یکدیگر همکاری کرده و آن مساله یا مشکل را مورد توجه قرار دهند. از این نظر هر رشته علمی تلاش می‌کند از دیدگاه خود یک مساله را مورد توجه قرار داده و راه‌حل خود را در رابطه با آن مطرح نماید. در این شیوه از مطالعات، مرزهای هر رشته از رشته دیگر تفکیک شده باقی مانده، و در حقیقت هیچگونه کوششی برای ارائه یک راه‌حل مشترک میان رشته‌های مختلف وجود ندارد. در این وضعیت، قلمرو هر رشته کاملاً مشخص، غیرقابل نفوذ و کاملاً جدا از رشته‌های دیگر تعریف می‌شود.

مطالعات میان رشته‌ای، که در اینجا بیشتر مورد توجه این نوشتار و نیز کلیه بحث‌هایی که درباره مفاهیم بنیادین علوم اسلامی و انسانی مطرح می‌گردند، با مطالعات چندرشته‌ای کاملاً متفاوت می‌باشد. در مطالعات میان رشته‌ای، یک مساله خاص از دیدگاه رشته‌های مختلف مورد مطالعه و بررسی قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر در اینجا رشته‌های گوناگون همکاری بسیار نزدیک و موثری را با همدیگر برای کشف راه‌حل‌های مناسب برای مسائل مختلف را دنبال می‌کنند. البته این مساله به این معنا نیست که تنها مشترکات رشته‌های مختلف برای حل یک مساله مورد توجه قرار می‌گیرند، بلکه در این روش از مطالعات، نوعی از تبادل و نقد حاکم می‌باشد. تبادل در زمینه مشترکات علمی، و نقد رویکردهای مختلفی که می‌تواند روی حل مساله تاثیرگذار باشند. در نهایت در این روش، آنچه که به عنوان راه‌حل تلقی می‌گردد، حاصل تفاهم، تعامل، تبادل و نقد سازنده رشته‌های مختلف با همدیگر و ارائه راه‌حل مشترک مورد قبول میان آنها می‌باشد.

در مطالعات فرارشته‌ای، کلاً مفهوم چندرشته‌گی و میان رشته‌گی زیر سوال رفته و یک نگاه کلان بر حوزه‌های علمی انداخته می‌شود. در این گونه مطالعات، اصولاً مفهوم رشته و مرزهای رشته‌ای معنادار نبوده و علم یک قلمرو علم واحد به‌شمار می‌آید که دارای وجوه مختلفی است. همه مفاهیم

و رویکردها و مفروضات و نظریات علم باید با همدیگر همکاری نمایند تا یک مساله حل و فصل شود. در حقیقت مرزهای مطرح شده میان رشته‌های مختلف علمی، یک تفکیک نادرست، تصنعی، و غیرواقعی است که باید فرو ریخته شوند و بنای جدیدی در رابطه با علم طراحی شود.

آلن رپکو معتقد است که رشته‌های بین رشته‌ای فرایندی برای پاسخ به یک سوال، حل یک مساله، یا پرداختن به موضوعی است که به دلیل پیچیدگی یا گستردگی آن نمی‌توان با یک رشته تخصصی، به‌طور دقیق، به مطالعه آن همت گماشت. از این رو، برای شناخت جامع‌تر و ژرف‌تر، توجه به نگرش‌های مختلف و ترکیب بینش‌ها ضروری است. (Repko, 2005)

ویلیام نول (۲۰۰۷)، مطالعات بین رشته‌ای را فرایندی دو بعدی می‌داند. وی معتقد است که رشته‌های مربوط به اینگونه مطالعات، ضمن بررسی موشکافانه و نقادانه نگرش‌های تخصصی، تلاش می‌کنند با ترکیب بینش‌ها، به شناختی جامع و مبسوط نسب به پدیده‌ای پیچیده دست یابند یا پدیده‌ای پیچیده و جدید را ابداع کنند. همچنین، نول (۲۰۰۷) میان رشته‌ای‌ها را روشی برای مساله‌گشایی، حل یک موضوع، طرح یک موضوع، پاسخ به یک سوال، توضیح یک پدیده، و تولید یک محصول می‌داند. (Newell, 2007)

روتن (۲۰۰۶)، آموزش‌های بین رشته‌ای را شیوه‌ای برای طراحی برنامه‌درسی و آموزش می‌داند که در آن، عضو هیئت علمی یا گروه، اصول علمی یا اطلاعات، داده‌ها، مهارت‌ها، ابزارها، بینش‌ها، مفهومی‌ها، یا نظریه‌ها را از حداقل دو رشته تحصیلی، تعیین، ارزیابی و ترکیب می‌کنند. این کار با هدف ارتقای توانایی دانشجویان در شناخت موضوعات، بیان مسائل و ارائه رویکردها و راه‌حل‌هایی انجام می‌گیرد که از میدان یک رشته و محور آموزش فراتر می‌رود. (Rhoten, 2006)

منسیلا (۲۰۰۵) در توصیفی برای فهم هر چه بیشتر میان رشته‌ای، از امکان ترکیب دانش و شیوه‌های تفکر مبتنی بر حداقل دو رشته، به منظور ارتقای شناخت (مانند: تشریح یک پدیده، حل یک مساله، تولید یک محصول،

یا طرح یک سوال) سخن می‌گوید و اظهار می‌دارد که این شناخت به وسیلهٔ یک رشته خاص حاصل نخواهد شد. وی ترکیب بینش‌های بین رشته‌ای را به‌عنوان ابزاری هدفمند- و نه غایی- تعریف می‌کند. (Mansilla, 2005)

تیجسن (۱۹۹۲) استفاده مستقیم و غیرمستقیم از دانش، روش‌ها، فنون، ابزار (یا دیگر تولیدات) را به مثابهٔ نتیجهٔ فعالیت‌های علمی و فناوری، مطالعات میان رشته‌ای تلقی می‌کند. (توفیقی و جاودانی، ۱۳۸۷: ۱۰)

جمع‌بندی تعاریف مطالعات میان رشته‌ای

در یک جمع‌بندی، ویلیام نول (Newell, 2007) تعاریف مختلف مربوط به مطالعات میان رشته‌ای را چنین خلاصه می‌کند:

۱- برنامه میان رشته‌ای توجهی خاص و بنیادین به موضوعات و مسائل دارد.

۲- کانون رشته‌های میان رشته‌ای فراتر از بینشی خاص است.

۳- یکی از ویژگی‌های متمایز میان رشته‌ای‌ها گستردگی و پیچیده بودن آنهاست.

۴- میان رشته‌ای‌ها کلیتی با فرایندها و روش‌های تعیین شده هستند.

۵- میان رشته‌ای‌ها به طور آشکار، بر رشته‌های مختلف مبتنی هستند.

۶- میان رشته‌ای‌ها ترکیبی هستند.

علاوه بر جمع‌بندی فوق از تعاریف ارائه شده تا کنون، می‌توان

جمع‌بندی دیگری را ارائه داد که در جدول شماره (۱) آمده است.

جدول شماره (۱) معناشناسی تعریف مطالعات میان رشته‌ای

ردیف	اندیشمند	محورهای اساسی تعریف	جمع‌بندی
۱	آلن رپکو (۲۰۰۵)	- پیچیدگی مساله - پاسخ عمیق به یک سوال - عدم امکان پاسخگویی یک رشته با سوالهای عمیق - ضرورت دست‌یابی به شناخت	- پیچیدگی مسائل علم - پاسخ عمیق به سوالها - دست‌یابی به شناخت - جامع‌تر و عمیق‌تر

خبر در چارچوب مطالعات میان رشته‌ای □ ۲۷

<p>- دو بعدی بودن مطالعات میان رشته‌ای</p> <p>- بررسی موشکافانه و تخصصی</p> <p>- ترکیب بینش‌ها</p> <p>- دست‌یابی به شناخت جامع‌تر و عمیق‌تر</p> <p>- ابداع پدیده‌های جدید</p>	<p>جامع‌تر و ژرف‌تر</p> <p>- مطالعات میان رشته‌ای، فرایندی دو بعدی است.</p> <p>- ضرورت بررسی موشکافانه و نقادانه نگرش‌های تخصصی.</p> <p>- ترکیب بینش‌ها.</p> <p>- دست‌یابی به شناخت جامع و مبسوط از پدیده‌های پیچیده.</p> <p>- ابداع پدیده‌های پیچیده و جدید.</p> <p>- مساله‌گشایی</p> <p>- توضیح یک پدیده</p> <p>- تولید یک محصول جدید</p>	<p>ویلیام نول (۲۰۰۷)</p>	<p>۲</p>
<p>- ترکیب حداقل دو رشته</p> <p>- ارزیابی و ترکیب اطلاعات، مفاهیم، نظریه‌ها و مهارت‌ها</p> <p>- شناخت موضوعات، مسائل و راه‌حل‌های فراتر از یک رشته</p>	<p>- ارزیابی و ترکیب اصول علمی از حداقل دو رشته تحصیلی.</p> <p>- ارزیابی و ترکیب: اطلاعات، داده‌ها، مهارت‌ها، بینش‌ها، مفهوم‌ها و نظریه‌ها.</p> <p>- شناخت موضوعات، بیان مسائل، ارائه رویکردها و راه‌حل‌های فراتر از یک رشته خاص.</p>	<p>روتن و همکاران (۲۰۰۶)</p>	<p>۳</p>
<p>- ترکیب حداقل دو رشته</p> <p>- تولید یک محصول جدید</p> <p>- بینش‌های بین رشته‌ای</p> <p>ابزاری هدفمند و نه غایی</p>	<p>- ترکیب حداقل دو رشته به منظور ارتقای شناخت</p> <p>- تشریح یک پدیده</p> <p>- حل یک مساله</p> <p>- تولید یک محصول</p> <p>- طرح یک سوال</p> <p>- امکان‌ناپذیر بود تحقیق و شناخت از طریق یک رشته</p> <p>- بینش‌های بین رشته‌ای ابزاری هدفمند و نه غایی</p>	<p>منسیلا (۲۰۰۵)</p>	<p>۴</p>
<p>- استفاده مستقیم و غیر مستقیم از دانش، روش‌ها، فنون و ابزارها</p>	<p>- استفاده مستقیم و غیرمستقیم از دانش، روش‌ها، فنون، ابزار (یا دیگر تولیدات)</p>	<p>تیجسن (۱۹۹۲)</p>	<p>۵</p>

با توجه به تعاریف فوق الذکر می‌توان محورهای اساسی ذیل را به‌عنوان جمع‌بندی نهایی ارائه نمود:

- ۱- پیچیدگی مسائل علم
- ۲- ضرورت پاسخ عمیق‌تر به سوال‌ها
- ۳- دستیابی به شناخت جامع‌تر و ژرف‌تر
- ۴- ترکیب بینش‌ها
- ۵- تولید محصولات جدید علمی
- ۶- استفاده مستقیم و غیرمستقیم از علوم، روش‌ها و ابزارها
- ۷- هدفمند بودن مطالعات میان رشته‌ای

با نگاهی به جمع‌بندی محورهای اساسی تعاریف مطالعات میان رشته‌ای، می‌توان به این نتیجه رسید که با توجه به چند وجهی بودن مفاهیم دینی، ضروری است که مباحث مربوط به این مفاهیم به شکل مبسوط‌تر، عمیق‌تر، چندجانبه‌ای، و ترکیبی با سایر علوم مختلف که می‌توانند در پاسخ به پرسش‌های مطرح شده در حوزه‌های فکری و عملی مرتبط با مفاهیم مزبور تاثیرگذار باشند، مورد توجه و بررسی قرار داد.

مفاهیم دینی، از این منظر که با همه ابعاد زندگی انسان مرتبط بوده و به مثابه رویکردهایی فکری، عملی در حوزه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، هنری و غیره مطرح می‌باشند، نیازمند نوعی از نگاه انبساطی به معرفت برای استفاده کردن از همه رویکردها و نظریه‌های علمی موجود در حوزه‌های مرتبط با انسان و طبیعت است. با چنین دیدگاهی می‌توان گفت که مفروض چنین رویکردی در مطالعه مفاهیم دینی، پذیرش نوعی از روایی و پایایی دست آوردهای علمی انسان در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی است. البته پذیرش چنین مفروضی به معنای قبول کلیه نظریه‌ها، روش‌ها و ابزارهای مورد استفاده برای دستیابی به معرفت در حوزه‌های مزبور یا ضرورت تعمیم آنها به علوم دیگر علی‌الاطلاق نیست، بلکه در اینجا نوعی از گزینش معنایی، نظری، فکری، روشی، استنباطی و

تحلیلی باید وجود داشته باشد. گزینش مزبور در زمینه‌های مختلف، یک گزینش هدفمندی است که آنچه می‌تواند در جهت تقویت یا عمق بخشیدن به معنای مفهوم دینی در ابعاد گوناگون فکری و عملی مفید باشد به مثابه مهمترین راهبرد حرکت به سمت بهره برداری از علوم دیگر برای دستیابی به اهداف مورد نظر را می‌پذیرد.

اهمیت خبر در مطالعات میان رشته‌ای

مطالعه صورت گرفته در این کتاب نیز به دلیل همین ضرورت و یا بهره‌برداری از چنین رویکرد ترکیبی برای فهم درست‌تر، عمیق‌تر، عینی‌تر و مطلوب‌تر از مفاهیم مشترک موجود در حوزه دینی و علوم انسانی و اجتماعی انجام گرفته است.

خبر، در حقیقت، یک مفهوم بسیط، یک معنای جزئی، و یک رویکرد خاص زمانی و مکانی نیست. خبر، یک مفهوم پیچیده، سیال، مستمر، فرازمان، فرامکان، تاثیرگذار، جهت‌دهنده، زمینه‌ساز، تغییردهنده، و بالاخره مفهومی است که با حیات انسانی همیشه همراه و همگام بوده است. از طرف دیگر، خبر یک محصول تک ساحتی انسانی نیست، بلکه محصول تعامل انسان با کلیه جنبه‌های طبیعی و انسانی در عالم امکان است. به عبارت دیگر، هر مساله‌ای از انسان می‌تواند بار خبری و اطلاعاتی داشته باشد. انسان با هر اقدامی می‌تواند نوعی از خبرسازی و خبررسانی را انجام دهد. هر حرکت انسانی در یک برهه زمانی می‌تواند برای انسان‌های دیگر، یک «خبر معنادار» و یک «عبرت خبری» به‌شمار آید.

خداوند متعال نیز از «خبر» به عناوین مختلف برای رساندن پیام خود به انسانها استفاده کرده است. اخبار گذشتگان، عبرت از مآو‌قع گذشته در طول تاریخ انسانی، اطلاع‌رسانی خبری در مورد بهشت و جهنم، پیش‌بینی وضعیت آینده بر مبنای عملکرد گذشته انسان و غیره، از مواردی است که در کتاب‌ها آسمانی به‌ویژه قرآن کریم مشاهده می‌شود.

علاوه بر الزام‌های جدید در ضرورت مطالعات میان رشته‌ای به ویژه در حوزه‌های علوم دینی (اسلامی) و علوم انسانی و اجتماعی، باید تاکید کرد که مفاهیم دینی، معنای تک‌ساحتی، جزئی، ویژه یک قشر از مردم، خاص یک زمان و یک مکان نداشته و کلیه ابعاد زندگی انسان را شامل می‌شود. بنابراین نمی‌توان آنها را فقط در یک چارچوب خاص علمی بدون توجه به سایر حوزه‌های علم که می‌توانند معنای فکری و عملی آنها را تبیین، تفسیر و یا گسترش و ژرفتر سازند، چشم پوشی کرد. از این منظر نیز تلاش شده است که معنای «خبر» که یکی از مهمترین عوامل موثر در رویکردهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و عملی انسان کنونی است، مورد بررسی قرار گیرد.

به عبارت دیگر، مطالعات میان رشته‌ای مورد نظر در این زمینه ناظر به چگونگی بهره‌برداری از مفاهیم، نظریه‌ها و روش‌هایی است که در علوم انسانی و اجتماعی وجود دارند و طبیعتاً با رویکردهای اسلامی در تضاد، تعارض، تقلیل‌گرایی و یا یک ساحتی کردن آنها نباشند. با چنین نگاهی به علوم انسانی و اجتماعی و تاکید بر اینکه الزاما همه این علوم تضاد اساسی با علوم اسلامی ندارند و برخی از مفاهیم، نظریه‌ها و روش‌ها می‌توانند تکمیل دهنده مطالعات مربوط به علوم اسلامی یا دیدگاه‌های اسلامی در حوزه علم باشند، می‌توان نوعی از مطالعات میان رشته‌ای مناسب در این حوزه را دنبال نمود و به‌عنوان شیوه مطلوب علمی ارائه داد. بدیهی است رشد چنین حوزه خاص از مطالعات میان رشته‌ای نیازمند، گسترش مطالعات موردی است که با چنین مطالعاتی می‌توان امکان‌پذیری این مساله را مورد سنجش قرار داد.

از همین منظر است که بحث «خبر» یا مباحث دیگری که به عنوان مفاهیم بنیادین در این سلسله از مطالعات مورد توجه قرار می‌گیرند، حائز اهمیت می‌باشند که به مثابه یک آزمون نسبتاً جامع برای ارزیابی و امکان‌پذیری چنین رویکردی از مطالعات میان رشته‌ای میان حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی و اسلامی می‌باشند.

جمع‌بندی

مطالعات میان رشته‌ای یکی از جدیدترین رویکردهای علمی برای کشف نسبت روابط موجود میان علوم مختلف است. مبحث خبر، به دلیل داشتن بار میان رشته‌ای و قدرت اطلاع‌رسانی در زمینه‌های مختلف، یکی از مفاهیمی است که نیازمند یک مطالعه میان رشته‌ای برای کشف روابط مفهومی و عینی آن در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی و اسلامی است. در این فصل تلاش شد که در این زمینه ضمن بررسی تعاریف مربوط به حوزه مطالعات میان رشته‌ای، جایگاه خبر در رابطه با این رویکرد مورد ارزیابی و مطالعه قرار گیرد.

مفهوم‌شناسی و اهمیت خبر در حوزه ارتباطات

مقدمه

«خبر» و «خبررسانی» در حوزه ارتباطات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. در حقیقت یکی از مهمترین حوزه‌های رسانه‌ای کنونی در عصر ارتباطات، «خبر» و «اطلاع‌رسانی» است. خبر، در شرایط کنونی جهان نه تنها از آنچه که در پیرامون انسان می‌گذرد، اطلاع می‌دهد، بلکه جهت‌گیری فکری و ذهنی وی را نیز تعیین می‌کند. از اینجاست که مفهوم «خبر» نه تنها از دیدگاه معنایی و مصداقی اهمیت دارد، بلکه از منظر ساختاری و چگونگی انتقال آن نیز مورد توجه می‌باشد. برای اینکه اهمیت خبر در حوزه ارتباطات مشخص گردد، لازم است که به معنا یا تعاریف مختلف آن نگاهی بیفکنیم.

چیستی خبر

خبر^۱ کلمه‌ای است که از نظر لغوی از زبان عربی گرفته شده و معادل واژه اروپایی اطلاعات^۲ است. بیشترین کاربرد معاصر واژه «خبر» در روزنامه نگاری تخصصی و اطلاع‌رسانی است. به دلیل اهمیت مفهوم خبر و شمول آن، برخی معتقدند که واژه «نیوز» در انگلیسی از حروف اول جهات

1. News
2. Information

چهارگانه گرفته شده است که نشان دهنده حجم پوشش اطلاعاتی است که خبر می‌تواند داشته باشد.

در این رابطه حروف واژه «نیوز» (NEWS) بیانگر موارد ذیل است:

N: معرفی کننده جهت «شمال» (North) است.

E: معرفی کننده جهت «شرق» (East) است.

W: معرفی کننده جهت «غرب» (West) است.

S: معرفی کننده جهت «جنوب» (South) است. (الحمامصی، ۱۹۶۳: ۲۴،

به نقل از کحیل، ۱۹۸۵: ۱۰۷)

خبر، به عنوان نخستین ابزار برقراری ارتباط، نظرات و تعاریف متعددی تا کنون داشته است. گفته می‌شود که تعاریف خبر از صد تعریف نیز تجاوز یافته است (آدم، ۱۹۷۹: ۱۰-۲۲). شاید قدیمی‌ترین تعریف برای خبر در سال ۱۹۱۷ توسط لیل اسپنسر^۱ ارائه شده باشد. وی در کتابی با نام «خبر نویسی»^۲، خبر را «عمل و اندیشه واقعی و جالب توجه برای عده کثیری از خوانندگان» برشمرده است.

در مطالعات اخیر آمده است: خبر، گزارشی از رویداد واقعی و عینی است که دارای یک یا چند ارزش خبری باشد. ارزش‌های مهم خبری در ارائه این گزارش که تحت تأثیر عوامل «درون سازمانی» شکل می‌گیرد عبارتند از: در برگیری، برخورد، شهرت، عجیب و استثنایی، تازگی و همجواری. (بدیعی، ۱۳۶۹)

اگر خبر را گزارش بی طرفانه، دقیق و در عین حال صحیح و عینی از یک رویداد مفروض بدانیم، وجود برخی از شاخصها و معیارها (ارزش‌های خبری) به انتخاب آن «رویداد» از میان هزاران رویداد دیگر به عنوان «خبر» کمک می‌کند. در عین حال نباید فراموش کرد:

خبر یک حق اجتماعی است، نه یک کالای تجاری. (شکرخواه، ۱۳۸۸)

بر اساس تعریف دیگری، خبر عبارتست از پیام‌هایی که اطلاعاتی درباره برخی از وقایع و مسائل اجتماعی در اختیار مخاطب یا مخاطبین قرار می‌دهند. در خبر دو عامل بسیار مهم وجود دارد: یکی از آنها نحوه انتشار پیام، یا به عبارت دیگر «نوع ارتباط» و عامل مهم دیگر «تازگی پیام» است. کلمه «ارتباط» در علوم ارتباطات مفاهیم گوناگونی نظیر انتقال و انتشار آگاهی‌ها و اندیشه‌ها، ایجاد پیوستگی و اجتماعی و اشتراک فکری و همکاری عمومی را در بر می‌گیرد. به زبان ساده‌تر می‌توان گفت: ارتباط شامل چگونگی بیان یک مطلب به یک فرد است که اطلاع یا خبر یا آگاهی یکی از اشکال ارتباط بین افراد و گروه‌هاست. در این شیوه ارتباطی «پیام» یا «خبر» پس از تهیه و تنظیم با استفاده از یک وسیله یا مجرای ارتباطی مثل انسان یا ابزارهای مختلف رسانه‌ای منتقل و پخش می‌شود.

دیوید برلو^۱ مقصد و هدف تمام جریان‌های ارتباطی را با یک هدف توجیه می‌کند و می‌گوید: قصد هر ارتباطی این است که دریافت‌کننده را به طریق مشخص اقناع کند. (رضایی، ۱۳۷۸). خبر، ایجاد نوعی از آگاهی و اقناع برای انسان در مورد آنچه که پیرامون وی می‌گذرد، می‌باشد. خبر، نوعی از برداشت است که این برداشت می‌تواند از صحت و سقم، درستی و نادرستی، خوبی و بدی، کمال و نقصان، و غیره برخوردار باشد. بدون توجه به تعاریف مختلف «خبر» نمی‌توان به معنای واقعی خبر، حداقل در جهان معاصر، دست یافت. شناخت معنای خبر در عصر اطلاعات^۲، می‌تواند در تفکیک معنایی آن با برداشت‌های اسلامی و قرآنی کمک شایان نماید.

تعاریف خبر^۳

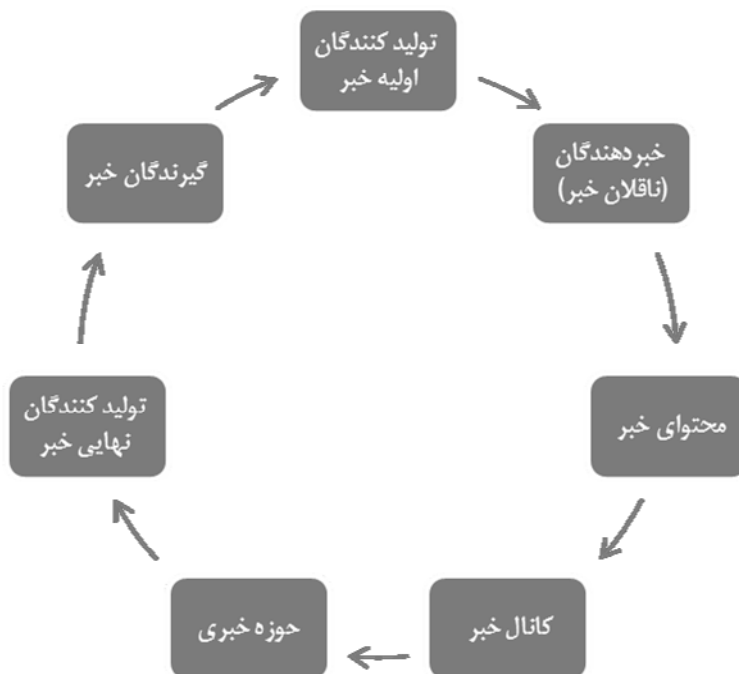
شناخت خبر، بدون شناختن تعاریف آن، ممکن نیست. یکی از دلایل عمده آن، پیچیدگی مفهوم آن و تنوع و تعدد مصادیق و حوزه‌های ارتباطی آن

1. D. Berlo
2. Information Age
3. News Definitions

می‌باشد. خبر، عنصر اصلی ارتباطات است. انتقال هر گونه معنا، از فرستنده به گیرنده، نوعی از خبررسانی است. بنابراین می‌توان گفت که همه حوزه ارتباطات، حوزه خبر است. خبر، به عبارت دیگر نوعی از اخبار (با کسر الف) به معنای «اطلاع‌رسانی» است. ارتباطات نیز در معنای کلی آن نوعی از اطلاع‌رسانی درباره یک موضوع می‌باشد که بین فرستنده و گیرنده برقرار می‌شود. آنچه که در این زمینه تفاوت اساسی پیدا می‌کند، مسائل پیرامونی دیگر است که در اینجا می‌توان به هشت حوزه مهم فرایند خبری به شرح ذیل اشاره نمود که از یک سو شباهت‌ها و از سوی دیگر تفاوت‌هایی را با یکدیگر ایجاد می‌کند. همانگونه که در این «فرایند خبری» مشاهده می‌شود، شباهت زیاد آن با فرایند ارتباطات است که از فرستنده آغاز و به گیرنده پیام خاتمه پیدا می‌کند. آنچه که این فرایند خبری را با فرایند ارتباطات متفاوت می‌کند، تاکید بر تولیدکنندگان اولیه و تولیدکنندگان نهایی خبر است (نمودار شماره: ۱). هفت حوزه مزبور عبارتند از:

- (۱) تولید کنندگان اولیه خبر (فرد، حادثه، جامعه یا هر عنصری که بار خبری را به یک امر تحمیل می‌کند)
- (۲) خبردهندگان (ناقلان خبر) (خبرنگاران، پیام‌رسانان)، (دروازه‌سازان)
- (۳) محتوای خبر (پیام)،
- (۴) کانال خبر (نوع رسانه)،
- (۵) حوزه خبری (ژانر رسانه‌ای)،
- (۶) تولید کنندگان نهایی خبر (دروازه‌بانان)،
- (۷) گیرندگان خبر

نمودار شماره (۱): فرایند تولید تا مصرف خبر

شناخت خبر، شناخت حوزه ارتباطات در مفهوم وسیع آن می‌باشد. تحلیل تعاریف مربوط به خبر و کشف محورهای اساسی آن می‌تواند در این شناخت کمک شایان نماید. این تحلیل از این منظر نیز اهمیت دارد که حوزه مفهومی این واژه را می‌توان با حوزه مفهومی آنچه که در ادبیات اسلامی در زمینه ارتباطات و خبر آمده است مورد مقایسه قرار داد.

یکی از بهترین کتاب‌هایی که مجموعه‌ای نسبتاً کامل از تعاریف خبر را جمع‌آوری کرده است، کتاب «خبر» دکتر یونس شکرخواه است. شکرخواه مروری فراگیر به این مفهوم داشته و تعاریف ذیل را مطرح کرده است:

۱. خبر گزارش واقعیت‌هاست، اما هر واقعیتی را نمی‌توان خبر نامید.
۲. خبر پیامی است که احتمال صدق و کذب در آن وجود دارد.

۳. خبر الزاما گزارش رویداد جاری (تازه) نیست.
۴. خبر، رویدادی است که قرار است اتفاق بیفتد.
۵. اگر یک نفر سگی را گاز بگیرد خبر است، ولی به عکس اگر سگی، فردی را گاز بگیرد، خبر نیست.
۶. اطلاعات مربوط به آنچه رخ داده است، خبر نامیده می شود.
۷. خبر، مجموعه ای از لغات و عبارات است که وقوع یا انجام کاری را اطلاع دهد.
۸. خبر، گزارش یک رویداد است، آنچه یک گزارش گر می نویسد، خبر نامیده می شود.
۹. خبر، شامل هر اندیشه و عمل واقعی است که برای عده کثیری از خوانندگان جالب است.
۱۰. خبر، هر موضوع جاری روز است که به علت جالب بودن و طرف توجه قرار گرفتن آن از جانب خوانندگان، در مطبوعات منتشر می شود.
۱۱. خبر، نقل واقعی و عینی حوادث جاری مهم است که در روزنامه چاپ می شود و مورد توجه خوانندگان قرار می گیرد.
۱۲. خبر، گزارش مناسب، خلاصه و دقیق یک رویداد است، نه خود رویداد.
۱۳. خبر نخستین گزارشی از یک حادثه با معناست که مورد توجه عامه قرار می گیرد.
۱۴. خبر، انتشار منظم جریان وقایع و آگاهی ها و دانش های انسانی و نقل عقاید و افکار عمومی است.
۱۵. خبر، نقل ساده و خالص وقایع جاری است.
۱۶. خبر، اعلام و بیان جالب زندگی اجتماعی و نقل عقاید و افکار عمومی است.
۱۷. خبر، مردم است.